

Sygn. akt III UK 96/19

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 24 września 2020 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Maciej Pacuda (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Bohdan Bieniek

SSN Piotr Prusinowski

w sprawie z odwołania B. R.

od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w K.

o emeryturę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych w dniu 24 września 2020 r.,

skargi kasacyjnej odwołującej się od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 11 października 2018 r., sygn. akt III AUa (...),

1. oddala skargę kasacyjną,

**2. zasądza od odwołującej się na rzecz organu rentowego
kwotę 240 (dwieście czterdzieści) złotych tytułem kosztów
pomocy prawnej w postępowaniu kasacyjnym.**

UZASADNIENIE

Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w K. decyzją z dnia 23 marca 2017 r. odmówił przyznania ubezpieczonej B. R. prawa do emerytury z tytułu zatrudnienia w szczególnych warunkach. W uzasadnieniu tej decyzji organ rentowy

wyjaśnił, że ubezpieczona nie udowodniła na dzień 1 stycznia 1999 r. wymaganego 15-letniego okresu pracy w warunkach szczególnych. Do stażu jej pracy w warunkach szczególnych nie mógł bowiem zostać zaliczony okres od dnia 1 września 1977 r. do dnia 30 czerwca 1980 r. (okres zatrudnienia ubezpieczonej na podstawie umowy o naukę zawodu), ponieważ zgodnie z art. 44 pkt 3 ustawy emerytalnej za okresy równorzędne z okresami zatrudnienia na kolei uważa się okresy wykonywania pracy na kolei na podstawie umowy o naukę zawodu - przebyte jedynie przed dniem 1 stycznia 1975 r. Organ rentowy uwzględnił zatem ubezpieczonej do stażu pracy w warunkach szczególnych jedynie okres 14 lat i 21 dni.

Sąd Okręgowy – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w K. wyrokiem z dnia 27 września 2017 r., wydanym na skutek odwołania wniesionego przez ubezpieczoną od decyzji organu rentowego, zmienił tę decyzję i przyznał ubezpieczonej prawo do emerytury poczynając od dnia 4 kwietnia 2017 r.

Sąd Okręgowy ustalił, że ubezpieczona urodziła się w dniu 4 kwietnia 1962 r. i w dniu 4 kwietnia 2017 r. ukończyła 55 lat. W dniu 1 września 1977 r. zawarła z Stacją I klasy P. w S. umowę o pracę w celu przygotowania zawodowego. Nauka zawodu była przewidziana na okres 3 lat - od dnia 1 września 1977 r. do dnia 30 czerwca 1980 r. Od dnia 1 lutego 1980 r. na podstawie aneksu do umowy przydzielono ubezpieczoną do przygotowania zawodowego na stanowisku asystenta konduktora pociągu z przewidywaniem zatrudnienia jej po egzaminie na stanowisku konduktora I klasy na stacji I klasy w S. W dniu 11 września 2006 r. ubezpieczona uzyskała zaświadczenie od pracodawcy, w którego treści podano, że od dnia 1 września 1977 r. wykonuje ona pracę w szczególnych warunkach, albowiem jej praca wykonywana jest w ramach zatrudnienia na kolei w rozumieniu przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników kolejowych i ich rodzin. Następnie do połowy 2015 r. ubezpieczona kontynuowała zatrudnienie w jednostkach organizacyjnych kolei państwowych. Jej stosunek pracy został rozwiązany w dniu 30 czerwca 2015 r. na mocy porozumienia stron. Pracodawca ubezpieczonej w dniu 11 sierpnia 2015 r. wystawił zaś świadectwo pracy, w który podał, że w okresie zatrudnienia ubezpieczona wykonywała pracę w szczególnych warunkach kolejno na stanowiskach: a) ucznia od dnia 1 września 1977 r. do dnia

31 maja 1980 r.; b) absolwenta od dnia 1 czerwca 1980 r. do dnia 30 września 1980 r.; c) ekspedytora od dnia 1 października 1980 r. do dnia 30 czerwca 1982 r.; d) taksatora od dnia 1 lipca 1982 r. do dnia 19 marca 1984 r.; e) ekspedytora od dnia 20 marca 1987 r. do dnia 20 marca 1993 r.; f) ekspedytora od dnia 1 września 1994 r. do dnia 30 kwietnia 1996 r.; g) kasjera towarowego od dnia 1 maja 1996 r. do dnia 31 grudnia 2008 r. Wymienione okresy, według pracodawcy, były okresami zatrudnienia na kolei w rozumieniu ustawy emerytalnej, które podlegały zaliczeniu do okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach, o których mowa w § 4 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (dalej jako rozporządzenie RM z 1983 r.).

Sąd pierwszej instancji ustalił ponadto, że ubezpieczona w dniu 8 marca 2017 r. złożyła w organie rentowym wniosek o przyznanie emerytury. Jako członek OFE zawarła we wniosku żądanie przekazania środków zgromadzonych na rachunku OFE na dochody budżetu państwa. Przed organem rentowym na dzień 1 stycznia 1999 r. udowodniła okresy składkowe wynoszące 16 lat, 6 miesięcy i 6 dni oraz nieskładkowe wynoszące 4 lata, 9 miesięcy i 27 dni, co dawało łącznie 21 lat, 4 miesiące i 3 dni, a w tym staż pracy w szczególnych warunkach wynoszący 14 lat i 21 dni.

Powołując się na tak ustalony stan faktyczny sprawy oraz przytaczając regulacje art. 24 ust. 1 i art. 184 ust. 1 i 2 ustawy emerytalnej, Sąd Okręgowy przypomniał, że w myśl drugiego z wymienionych przepisów, ubezpieczonym urodzonym po dniu 31 grudnia 1948 r. przysługuje emerytura po osiągnięciu wieku przewidzianego w art. 32, art. 33, art. 39 i art. 40, jeżeli w dniu wejścia w życie ustawy osiągnęli: 1) okres zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze wymaganym w przepisach dotychczasowych do nabycia prawa do emerytury w wieku niższym niż 60 lat - dla kobiet i 65 lat - dla mężczyzn oraz 2) okres składkowy i nieskładkowy, o którym mowa w art. 27, pod warunkiem nieprzystąpienia do otwartego funduszu emerytalnego albo złożenia wniosku o przekazanie środków zgromadzonych na rachunku w otwartym funduszu emerytalnym, za pośrednictwem Zakładu, na dochody budżetu państwa.

Sąd pierwszej instancji zwrócił uwagę, że art. 184 ma charakter przejściowy, bowiem został zawarty w rozdziale 2 działu X ustawy emerytalnej zawierającym przepisy intertemporalne. Dotyczy on wyłącznie tych ubezpieczonych, którzy w dniu wejścia w życie ustawy emerytalnej już legitymowali się wymaganym okresem składkowym i nieskładkowym - a w tym wymaganym okresem pracy w warunkach szczególnych - lecz nie osiągnęli wieku emerytalnego.

Sąd Okręgowy podkreślił także, że stosownie do § 2 ust. 1 rozporządzenia RM z 1983 r., okresami pracy uzasadniającymi prawo do świadczeń na zasadach określonych w wyżej wymienionym rozporządzeniu są okresy, w których praca w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze jest wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku pracy, a zgodnie z § 4 tego rozporządzenia pracownik, który wykonywał prace w szczególnych warunkach, wymienione w wykazie A, nabywa prawo do emerytury, jeżeli spełnia łącznie następujące warunki: 1) osiągnął wiek emerytalny wynoszący: 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn; 2) ma wymagany okres zatrudnienia, w tym co najmniej 15 lat pracy w szczególnych warunkach. Z kolei w myśl art. 43 ustawy emerytalnej, za okresy zatrudnienia na kolei uważa się okresy pozostawania w stosunku pracy w kolejowych jednostkach organizacyjnych, w czasie których pracownik pobierał wynagrodzenie lub zasiłki z ubezpieczenia społecznego: chorobowy, macierzyński lub opiekuńczy. Przepis art. 44 pkt 3 tej ustawy stanowi zaś, że za okresy równorzędne z okresami zatrudnienia na kolei uważa się między innymi okresy wykonywania przed dniem 1 stycznia 1975 r. pracy w kolejowej jednostce organizacyjnej na podstawie umowy o naukę zawodu, przyuczenia do określonej pracy lub odbycia wstępnego stażu pracy.

Sąd pierwszej instancji stwierdził, iż ubezpieczona w toku postępowania przed organem rentowym wykazała, że spełnia większość wymaganych warunków do przyznania prawa do emerytury. Przed organem rentowym na dzień 1 stycznia 1999 r. udowodniła bowiem wymagany 20-letni okres składkowy i nieskładkowy, złożyła również wniosek o przekazanie środków zgromadzonych w OFE na dochody budżetu państwa. Natomiast po wydaniu odmownej decyzji przez organ rentowy, w dniu 4 kwietnia 2017 r. ukończyła wymagany wiek dla kobiet ubiegających się o prawo do wcześniejszej emerytury z tytułu zatrudnienia w

warunkach szczególnych (55 lat). Istotą sporu między stronami postępowania było zatem ustalenie, czy ubezpieczona na dzień 1 stycznia 1999 r. legitymowała się wymaganym 15-letnim okresem pracy w warunkach szczególnych, ponieważ organ rentowy do stażu pracy w warunkach szczególnych uwzględnił ubezpieczonej jedynie okres 14 lat i 21 dni takiej pracy z tytułu zatrudnienia w kolejowych jednostkach organizacyjnych P.

Sąd Okręgowy podniósł jednak, że ubezpieczona w dniu 1 września 1977 r. zawarła z P. S. umowę o pracę w celu przygotowania zawodowego, a wymieniony zakład pracy zatrudnił młodocianą wtedy ubezpieczoną na czas określony w celu odbycia nauki zawodu „operatora ruchowo-przewozowego kolei”. Nauka zawodu była przewidziana na okres 3 lat - od dnia 1 września 1977 r. do dnia 30 czerwca 1980 r. W okresie nauki ubezpieczonej przysługiwało zaś wynagrodzenie: a) w pierwszym roku nauki 375 zł miesięcznie; b) w drugim roku nauki 600 zł miesięcznie; c) w trzecim roku nauki 975 zł miesięcznie. W pierwszej klasie praktyki były realizowane przez dwa dni, w drugiej klasie przez trzy dni, a w trzeciej po cztery dni tygodniowo. Natomiast w pozostałe dni odbywała się nauka w szkole. Ubezpieczona wykonywała te same czynności co świadkowie, albowiem uczęszczała do tej samej klasy i realizowała razem ze świadkami ten sam program nauczania w szkole zawodowej. Zeznania świadków potwierdziły również informację zawartą w aktach osobowych ubezpieczonej, że wynagrodzenie za pracę w P. S. ulegało cyklicznemu corocznemu zwiększeniu.

Sąd pierwszej instancji podkreślił też, że art. 44 pkt 3 ustawy emerytalnej nie ma istotnego znaczenia dla okoliczności spornych niniejszej sprawy. Odnosi się on bowiem do okresów nauki zawodu, które miały miejsce wyłącznie przed dniem 1 stycznia 1975 r. Ubezpieczona podjęła jednak pracę po tym dniu, stąd też ten przepis nie znajdzie w jej sprawie zastosowania. Jest to data wejścia w życie ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. - Kodeks pracy. W ustawie tej w dziale dziewiątym na nowo uregulowano natomiast zasady zatrudniania osób młodocianych. Zgodnie z art. 190 k.p. (w wersji obowiązującej na dzień 1 stycznia 1975 r.) młodocianym w rozumieniu Kodeksu była osoba, która ukończyła 15 lat, a nie przekroczyła 18 lat. Zabronione było zatrudnianie osoby, która nie ukończyła 15 lat. Czas pracy młodocianego w wieku do 16 lat nie mógł przekraczać 6 godzin na

dobę. Natomiast czas pracy młodocianego w wieku powyżej 16 lat nie mógł przekraczać 8 godzin na dobę (art. 202 k.p.). Młodociany, z którym zawarto umowę o pracę w celu przygotowania zawodowego pozostawał w stosunku pracy w rozumieniu przepisów Kodeksu pracy z jednostką zatrudniającą go.

W ocenie Sądu Okręgowego, przeprowadzone postępowanie dowodowe w sprawie w sposób jednoznaczny wykazało, że ubezpieczona w spornym okresie swoje obowiązki w kolejowej jednostce organizacyjnej wykonywała na podstawie umowy o pracę w celu przygotowania zawodowego, a zatem w ramach stosunku pracy. Za swoją pracę otrzymywała wynagrodzenie. Jej warunki pracy i płacy odpowiadały warunkom pracy świadków, którym okres wykonywania umowy o pracę z P. S. od 1 września 1977 r. w celu przygotowania zawodowego został zaliczony przez organ rentowy do stażu pracy w szczególnych warunkach na dzień 1 stycznia 1999 r. Praca ta, zgodnie z wymogami określonymi w art. 43 ustawy emerytalnej, była wykonywana w kolejowej jednostce organizacyjnej za wynagrodzeniem, a skoro do okresów zatrudnienia w szczególnych warunkach zalicza się okresy zatrudnienia na kolei (§ 4 ust. 3 rozporządzenia RM z 1983 r.), to okres wykonywania umowy o pracę od dnia 1 września 1977 r. do dnia 30 czerwca 1980 r. winien zostać uwzględniony do stażu pracy w warunkach szczególnych na dzień 1 stycznia 1999 r.

Mając na uwadze powyższe rozważania, Sąd Okręgowy uznał, że ubezpieczona na dzień 1 stycznia 1999 r. legitymowała się co najmniej 15-letnim stażem pracy w warunkach szczególnych i spełniła wszystkie wymagane prawem warunki do przyznania emerytury z tytułu zatrudnienia w warunkach szczególnych.

Sąd Apelacyjny – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w (...) wyrokiem z dnia 11 października 2018 r., wydanym na skutek apelacji wniesionej przez organ rentowy od wyroku Sądu pierwszej instancji, zmienił ten wyrok i oddalił odwołanie.

Zdaniem Sądu Apelacyjnego, nie mogła się ostać dokonana przez Sąd pierwszej instancji ocena zasadności żądania ubezpieczonej dotycząca uwzględnienia do wykazanego przez nią stażu pracy w warunkach szczególnych okresu wykonywania umowy o pracę w celu przygotowania zawodowego od dnia 1 września 1977 r. do dnia 30 czerwca 1980 r.

Sąd drugiej instancji przypomniał, że istota sporu w niniejszej sprawie dotyczyła kwestii, czy ubezpieczona spełniała przesłanki określone w art. 184 w związku z art. 32 ust. 1 ustawy emerytalnej w związku z § 2 i § 4 rozporządzenia RM z 1983 r., a w szczególności, czy legitymowała się ona 15-letnim okresem pracy w szczególnych warunkach według stanu na dzień 1 stycznia 1999 r.

Sąd Apelacyjny podkreślił w związku z tym, że aby zaliczyć dany okres do pracy wykonywanej w szczególnych warunkach, musi być on wymieniony w § 4 rozporządzenia RM z 1983 r. W myśl § 4 ust. 3 tego rozporządzenia, do okresów zatrudnienia w szczególnych warunkach zalicza się okresy zatrudnienia na kolei w rozumieniu przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników kolejowych i ich rodzin. Aktualnie kwestie te reguluje natomiast ustawa emerytalna, która w art. 43 wymienia okresy pracy na kolei, a w art. 44 okresy równorzędne z okresami pracy na kolei.

Zgodnie z art. 44 pkt 3 powołanej ustawy, za okresy równorzędne z okresami zatrudnienia na kolei uważa się przy tym okresy wykonywania przed dniem 1 stycznia 1975 r. pracy w kolejowej jednostce organizacyjnej na podstawie umowy o naukę zawodu, przyuczenia do określonej pracy lub odbycia wstępnego stażu pracy. Przepis ten jest wiernym odzwierciedleniem art. 7 pkt 3 ustawy z dnia 28 kwietnia 1983 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników kolejowych i ich rodzin. Wskazuje to, że ustawodawca konsekwentnie traktował okres nauki zawodu jako pracę równorzędną z pracą na kolei, lecz jedynie wówczas, gdy była ona wykonywana przed dniem 1 stycznia 1975 r. Tymczasem sporny okres nie mieści się w przedziale czasowym zakreślonym przez ten przepis. Ubezpieczona odbyła bowiem naukę zawodu w okresie od dnia 1 września 1977 r. do dnia 30 czerwca 1980 r. i już choćby z tych względów nie można wymienionego okresu zaliczyć do okresów równorzędnych z pracą na kolei.

Mimo to, wbrew pojawiającym się w sprawie zarzutom organu rentowego, Sąd pierwszej instancji słusznie ustalił, że sporny okres był okresem zatrudnienia ubezpieczonej w oparciu o umowę o naukę zawodu. Zaliczenie danego okresu jako zatrudnienia na kolei lub okresu równorzędnego z pracą na kolei nie przesądza jednak o możliwości niejako automatycznego potraktowania tego okresu jako pracy wykonywanej w szczególnych warunkach. Przepis ten musi być bowiem

interpretowany łącznie z § 2 ust. 1 powołanego rozporządzenia, który stanowi, że jedynie taka praca na kolei lub praca z nią równorzędna, która jest wykonywana w pełnym wymiarze czasu pracy, jest pracą wykonywaną w szczególnych warunkach, uprawniającą do wcześniejszej emerytury. Ubezpieczona jako pracownik młodociany w spornym okresie nie wykonywała natomiast pracy w pełnym wymiarze czasu pracy, zatrudniając się miała 16 lat. Nie budziło zaś wątpliwości, że młodociani wykonujący pracę w ramach nauki zawodu, czy też przygotowania zawodowego, poza wykonywaniem czynności praktycznych związanych z przyuczeniem się do określonego zawodu, byli zobligowani do dokształcania teoretycznego, którego czas był wliczany do czasu pracy młodocianego. Celem wykonywania pracy przez młodocianych nieposiadających kwalifikacji zawodowych było przygotowanie zawodowe i stosunek pracy nie był realizowany w celu zarobkowym, chociaż pracownikom tym było wypłacane wynagrodzenie według stawek i zasad precyzyjnie określonych w przepisach prawa pracy.

Zdaniem Sądu Apelacyjnego, powyższe rozważania wykluczają założenie, że młodociany zatrudniony w celu nauki zawodu wykonywał pracę w warunkach szczególnych stale, nieprzerwanie i w pełnym wymiarze czasu pracy (§ 2 rozporządzenia RM z 1983 r.). Warunek wykonywania pracy w szczególnych warunkach stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku pracy jest bowiem spełniony tylko wówczas, gdy pracownik w ramach obowiązującego go pełnego wymiaru czasu pracy na określonym stanowisku stale, to jest ciągle wykonuje pracę w szczególnych warunkach i nie wykonuje w tym czasie żadnych innych czynności niezwiązanych z zajmowanym stanowiskiem. Natomiast szkolenie pracownika nie wiąże się z narażeniem na działanie czynników szkodliwych, które co do zasady występują przy pracy na stanowiskach określonych w wykazie prac wykonywanych w warunkach szczególnych. Okresu przygotowania zawodowego nie można zatem zaliczyć do stażu pracy w szczególnych warunkach, wykonywanej na zasadach określonych w § 2 ust. 1 rozporządzenia RM z 1983 r.

Czas pracy na stanowisku pracy, ze względu na ochronę pracownika młodocianego, nie mógł przekroczyć ustawowo określonych granic. Do czasu pracy młodocianych wliczało się czas dokształcania bez względu na to, czy nauka

odbywała się w godzinach pracy, czy poza godzinami pracy, jednakże w wymiarze nie większym niż 18 godzin tygodniowo. Gdyby więc nawet uznać, że przewidziana w obowiązujących przepisach - ze względu na charakter zatrudnienia lub związane z nim warunki - norma czasu pracy w rozmiarze odbiegającym od powszechnie obowiązującego, stanowiła pełny wymiar czasu pracy, to nie można pominąć koniunktywnego wymagania wykonywania pracy w szczególnych warunkach stale i w pełnym wymiarze czasu pracy przewidzianym dla stanowiska, na którym takie warunki występowały. W efekcie faktyczna praca narażająca na szczególnie uciążliwe czynniki na podstawie umowy o naukę zawodu była wykonywana zawsze w rozmiarze mniejszym niż obowiązujący na danym stanowisku. Sąd Okręgowy prawidłowo ustalił zaś, że ubezpieczona wykonywała wówczas pracę od 2 do 4 dni w 6-dniowym tygodniu pracy. Uzyskiwała również odpowiednio mniejsze wynagrodzenie. Oznacza to, że okres nauki zawodu w ramach umowy zawartej z zakładem pracy nie stanowił okresu pracy w szczególnych warunkach, wykonywanej na zasadach określonych w § 2 ust. 1 rozporządzenia RM z 1983 r.

Z powyższych względów Sąd Apelacyjny uznał, że ubezpieczona nie spełniła warunków przewidzianych w art. 184 ustawy emerytalnej, a tym samym nie nabyła prawa do emerytury w obniżonym wieku.

Ubezpieczona B. R. wniosła do Sądu Najwyższego skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 11 października 2018 r., zaskarżając ten wyrok w całości i zarzucając mu naruszenie przepisów prawa materialnego, to jest § 2 ust. 1 w związku z § 4 ust. 3 rozporządzenia RM z 1983 r. w związku z art. 43 ust. 1 ustawy emerytalnej w związku z art. 198 k.p. i art. 202 § 3 k.p., przez ich niewłaściwą wykładnię i zastosowanie, i w efekcie przyjęcie, że praca wykonywana na podstawie umowy o pracę w celu przygotowania zawodowego, zawartej po wejściu w życie Kodeksu pracy w dniu 1 stycznia 1975 r., nie jest pracą wykonywaną w szczególnych warunkach w związku z doksztalcaniem teoretycznym w ramach szkoły i niewykonywaniem w związku z tym pracy w szczególnych warunkach w pełnym wymiarze czasu pracy, podczas gdy prawidłowa wykładnia wskazanych przepisów powinna prowadzić do wniosku, że w odróżnieniu od stanu prawnego obowiązującego przed 1 stycznia 1975 r., począwszy od tej, w związku z wejściem w życie Kodeksu pracy, praca

wykonywana w ramach umowy o pracę w celu przygotowania zawodowego wykonywana była stale i w pełnym wymiarze czasu pracy, zaś nieobecności, w czasie których pracownik młodociany pobierał naukę teoretyczną, stanowiły zgodnie z art. 198 k.p. usprawiedliwioną nieobecność w pracy, a więc okresy, które powinny być brane pod uwagę przy obliczaniu stażu pracy w warunkach szczególnych.

Powołując się na tak sformułowany zarzut kasacyjny, skarżąca wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Rozpoznawana w niniejszym postępowaniu skarga kasacyjna nie jest uzasadniona, ponieważ zaskarżony tą skargą wyrok nie narusza przepisów prawa materialnego powołanych w podstawach zaskarżenia.

Właściwa i wszechstronna ocena prawna warunków, które musiałyby spełnić skarżąca, chcąc skutecznie ubiegać się o wnioskowaną przez siebie emeryturę w obniżonym wieku emerytalnym, wymaga jednak kilku wstępnych uwag, których zabrakło w pisemnych motywach zaskarżonego wyroku.

Przed wszystkim należy przypomnieć, że ustawa emerytalna, która weszła w życie od dnia 1 stycznia 1999 r., przewidywała i nadal przewiduje stopniowe wygaszanie uprawnień emerytalnych określonych we wcześniej obowiązujących przepisach. Dlatego w jej kolejnych rozdziałach Działu II ustawodawca zamieścił różniące się od siebie regulacje, odnosząc je do ubezpieczonych urodzonych po dniu 31 grudnia 1948 r. oraz do tego dnia, czyli przed dniem 1 stycznia 1949 r. W odniesieniu do tych drugich zachował dotychczasowe zasady nabywania prawa do emerytur zarówno w powszechnym, wynoszącym odpowiednio 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn, jak i w obniżonym z różnych przyczyn wieku emerytalnym. Dla uproszczenia dalszych wywodów wypada natomiast stwierdzić, że dla osób urodzonych przez dniem 1 stycznia 1949 r., będących – jak skarżąca – pracownikami kolejowymi, zachował nabywane na dotychczasowych zasadach uprawnienia do emerytury kolejowej, określając warunki jej nabycia w art. 40 – 45

ustawy emerytalnej. Co istotne, z mocy art. 50 ustawy, prawo do emerytury kolejowej zostało zachowane także dla osób urodzonych po dniu 31 grudnia 1948 r., a przed dniem 1 stycznia 1969 r., z tym że osoby te mogły (oraz nadal mogą) ubiegać się skutecznie o prawo do takiej emerytury po spełnieniu dwóch dodatkowych warunków, to jest nieprzystąpienia do otwartego funduszu emerytalnego albo złożenia wniosku o przekazanie środków zgromadzonych na rachunku w otwartym funduszu emerytalnym, za pośrednictwem Zakładu, na dochody budżetu państwa (art. 50 ust. 1 pkt 1) oraz spełnienia warunków do uzyskania emerytury określonych w art. 40 ustawy do dnia 31 grudnia 2008 r. (art. 50 ust. 1 pkt 2).

Zgodnie z art. 40 ustawy emerytalnej, kolejowa emerytura przysługuje pracownikowi kolejowemu urodzonemu przed dniem 1 stycznia 1949 r., który spełnia łącznie następujące warunki: 1) osiągnął wiek emerytalny wynoszący dla kobiet 55 lat, mężczyzn 60 lat; 2) ma okres składkowy i nieskładkowy wynoszący co najmniej 20 lat dla kobiety i 25 lat dla mężczyzny, w tym co najmniej 15 lat zatrudnienia na kolei, łącznie z okresami równorzędnymi i zaliczalnymi do okresów zatrudnienia na kolei, o których mowa w art. 44-45. W myśl art. 43 ust. 1, za okresy zatrudnienia na kolei uważa się przy tym okresy pozostawania w stosunku pracy w kolejowych jednostkach organizacyjnych, w czasie których pracownik pobierał wynagrodzenie lub zasiłki z ubezpieczenia społecznego: chorobowy, macierzyński lub opiekuńczy. Stosownie do art. 43 ust. 2, każdy rok zatrudnienia na kolei na parowym, spalinowym lub elektrycznym pojeździe trakcyjnym, w drużynach konduktorskich oraz na stanowiskach manewrowych lub ustawiaczy liczy się zaś jako 14 miesięcy zatrudnienia na kolei. Za okresy równorzędne z okresami zatrudnienia na kolei, w zakresie istotnym dla rozstrzygnięcia niniejszej sprawy, zgodnie z art. 44, uważa się między innymi okresy wykonywania przed dniem 1 stycznia 1975 r. pracy w kolejowej jednostce organizacyjnej na podstawie umowy o naukę zawodu, przyuczenia do określonej pracy lub odbycia wstępnego stażu pracy (pkt 3). Okresy zaliczalne do okresów zatrudnienia na kolei wymienia natomiast art. 45 ustawy.

Co już wcześniej zostało podniesione, takie same warunki nabycia prawa do emerytury kolejowej muszą być spełnione także przez osoby urodzone po dniu 31

grudnia 1948 r., a przed dniem 1 stycznia 1969 r., z tym że w przypadku tych osób spełnienie owych warunków musiało nastąpić najpóźniej do dnia 31 grudnia 2008 r.

Odnosząc przedstawione wyżej regulacje do okoliczności faktycznych niniejszej sprawy, trzeba jednak stanowczo stwierdzić, że skarżąca, która urodziła się wszak w dniu 4 kwietnia 1962 r., nie mogła spełnić wszystkich warunków prawa do emerytury kolejowej już choćby z tej przyczyn, że w dniu 31 grudnia 2008 r. nie osiągnęła jeszcze wieku 55 lat wymaganego przez art. 40 pkt 1 w związku z art. 50 ust. 1 pkt 2 ustawy emerytalnej.

Nie oznacza to jednak, że skarżąca utraciła bezpowrotnie możliwość ubiegania się o prawo do emerytury w obniżonym do 55 lat wieku emerytalnym. Taką potencjalną możliwość daje jej bowiem art. 184 ust. 1 ustawy emerytalnej. W przepisie tym ustawodawca wprowadził szczególną regulację intertemporalną, przyznając prawo do emerytury ubezpieczonym urodzonym po dniu 31 grudnia 1948 r., którzy w dniu wejścia ustawy w życie (1 stycznia 1999 r.) osiągnęli: 1) okres zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze wymagany w przepisach dotychczasowych do nabycia prawa do emerytury w wieku niższym niż 60 lat - dla kobiet i 65 lat - dla mężczyzn oraz 2) okres składkowy i nieskładkowy, o którym mowa w art. 27 (co najmniej 20 lat dla kobiet i co najmniej 25 lat dla mężczyzn). Co znamienne, Przepis art. 184 ustawy emerytalnej ustanawia odrębną kategorię ubezpieczonych i znajduje zastosowanie do innych stanów faktycznych niż określone w pozostałych przepisach tej ustawy określających warunki nabycia prawa do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym oraz nie odsyła do tych przepisów, jak czyni to art. 46 lub powoływany wcześniej art. 50, lecz ustanawia własne przesłanki nabycia tego prawa, odwołujące się w zakresie odnoszącym się do okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze do „przepisów dotychczasowych”, a w zakresie ogólnego stażu składkowego i nieskładkowego do art. 27 ustawy. Jest to oczywiste, skoro wymaganie okresu pracy w szczególnych warunkach musiało być spełnione przez ubezpieczonego przed dniem 1 stycznia 1999 r., a więc przed wejściem w życie ustawy emerytalnej (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 2007 r., II UZP 14/06, OSNP 2007 nr 13-14, poz. 199). Wprawdzie art. 184 ust. 1 wymienia art. 32, art. 33, art. 39 i art. 40 ustawy, ale jedynie w zakresie przewidzianego w

tych przepisach wieku emerytalnego. Oznacza to, że w przypadku pracowników, którzy ubiegają się o emeryturę na podstawie art. 184 ust. 1 w związku z zatrudnieniem na kolei, art. 40 ustawy emerytalnej winien być stosowany wyłącznie do określenia wieku emerytalnego tych osób, natomiast pozostałe warunki powinny być oceniane na podstawie „przepisów dotychczasowych” określających uprawnienia do emerytur w obniżonym wieku emerytalnym z tytułu zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze oraz, w zakresie ogólnego stażu składkowego i nieskładkowego, na podstawie art. 27 tej ustawy. Za dotychczasowe przepisy w rozumieniu art. 184 ustawy emerytalnej należy zaś uważać przepisy rozporządzenia RM z 1983 r. Pogląd ten został wyrażony w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 2002 r., III ZP 30/01 (OSNAPiUS 2002 nr 10, poz. 243), w której uznano, że przepisy dotychczasowe, o których mowa w art. 32 ust. 4 ustawy emerytalnej, to § 4-8a rozporządzenia RM z 1983 r. określające wiek emerytalny i okresy wykonywania pracy w szczególnych warunkach przez pracowników wykonujących prace wymienione (wyszczegółowione) w wykazach stanowiących załączniki do rozporządzenia, § 9-15 rozporządzenia określające wiek emerytalny i warunki przechodzenia na emeryturę osób zatrudnionych w szczególnym charakterze, a ponadto § 3 rozporządzenia określający ogólny wymagany okres zatrudnienia (staż składkowy i nieskładkowy) oraz § 2 stanowiący, że okresami pracy uzasadniającymi prawo do świadczeń na zasadach określonych w rozporządzeniu są okresy, w których praca w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze jest wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku.

Zdaniem Sądu Najwyższego, dla oceny uprawnień skarżącej do emerytury przewidzianej w art. 184 ust. 1 ustawy emerytalnej, szczególne znaczenie mają przy tym § 4 ust. 3 oraz § 2 ust. 1 rozporządzenia RM z 1983 r. Pierwszy z wymienionych przepisów stanowi, że do okresów zatrudnienia w szczególnych warunkach, o których mowa w ust. 1, zalicza się między innymi okresy zatrudnienia na kolei w rozumieniu przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników kolejowych, co należy rozumieć w ten sposób, że okresy te powinny być traktowane tak jak okresy zatrudnienia w szczególnych warunkach wymienione w wykazie A,

stanowiącym załącznik do rozporządzenia. Według art. 6 ust. 1 obowiązującej w tamtym czasie ustawy z dnia 28 kwietnia 1983 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników kolejowych i ich rodzin, za okresy zatrudnienia na kolei uważało się okresy pozostawania w stosunku pracy w kolejowych jednostkach organizacyjnych, w czasie których pracownik pobierał wynagrodzenie lub zasiłki z ubezpieczenia społecznego: chorobowy, macierzyński lub opiekuńczy. Regulacja ta jest więc tożsama z regulacją art. 43 ust. 1 ustawy emerytalnej. W tym miejscu warto zauważyć, że przepisy ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników kolejowych i ich rodzin, a także przepisy ustawy emerytalnej określające warunki nabycia prawa do emerytury kolejowej, w odniesieniu do pracowników kolejowych posługują się trzema odrębnie zdefiniowanymi pojęciami: okresów zatrudnienia na kolei, okresów równorzędnych z zatrudnieniem na kolei oraz okresów zaliczanych do okresów zatrudnienia na kolei. Przepis § 4 ust. 3 rozporządzenia RM z 1983 r. utożsamia natomiast okresy zatrudnienia w szczególnych warunkach wyłącznie z pierwszym w wymienionych pojęć, tj. okresem zatrudnienia na kolei (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2013 r., II UK 127/13, OSNP 2015 nr 1, poz. 14).

Jak wynika z wiążących Sąd Najwyższy w postępowaniu kasacyjnym ustaleń faktycznych poczynionych w sprawie przez Sądy *meriti* (art. 398¹³ § 2 k.p.c.), skarżąca w spornym okresie przypadającym na lata 1977-1980 była zatrudniona w kolejowej jednostce organizacyjnej na podstawie umowy w celu przygotowania zawodowego. W świetle art. 194 k.p. co do zasady powinna więc być traktowana jak pracownik zatrudniony na podstawie umowy o pracę na czas nieokreślony. Spełniała zatem w spornym okresie przesłankę zatrudnienia na kolei w rozumieniu art. 6 ust. 1 ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników kolejowych oraz ich rodzin, a w konsekwencji tego również warunek określony w § 4 ust. 3 w związku z ust. 1 rozporządzenia RM z 1983 r., co trafnie stwierdził Sąd drugiej instancji. Problem jednak w tym, że samo wykonywanie pracy wymienionej w wykazie prac w szczególnych warunkach (wykazie A stanowiącym załącznik do rozporządzenia RM z 1983 r.) lub prac zaliczonych do takiej pracy na podstawie § 4 ust. 3 rozporządzenia, choć bez wątplenia jako zatrudnienie po ukończeniu 15 lat życia, realizowane przed dniem 15 listopada 1991 r., stanowi okres składkowy w

rozumieniu art. 6 ust. 2 pkt 1 lit. a ustawy emerytalnej, nie jest jeszcze wystarczające do tego, aby uzasadniać prawo do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym. Jak stanowi § 2 ust. 1 rozporządzenia, okresami pracy uzasadniającymi prawo do świadczeń na zasadach określonych w rozporządzeniu RM z 1983 r. są bowiem okresy, w których praca w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze jest wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku pracy. W orzecznictwie Sądu Najwyższego jednolicie przyjmuje się zaś, że praca w szczególnych warunkach to praca wykonywana stale (codziennie) i w pełnym wymiarze czasu pracy (przez 8 godzin dziennie, jeżeli pracownika obowiązuje taki wymiar czasu pracy) w warunkach pozwalających na uznanie jej za jeden z rodzajów pracy wymienionych w wykazie stanowiącym załącznik do rozporządzenia RM z 1983 r. (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 14 września 2007 r., III UK 27/07, OSNP 2008 nr 21-22, poz. 325; z dnia 19 września 2007 r., III UK 38/07, OSNP 2008 nr 21-22, poz. 329; z dnia 6 grudnia 2007 r., III UK 66/07, LEX nr 483283; z dnia 22 stycznia 2008 r., I UK 210/07, OSNP 2009 nr 5-6, poz. 75; z dnia 24 marca 2009 r., I PK 194/08, LEX nr 528152 i dnia 1 czerwca 2010 r., II UK 21/10, LEX nr 619638). Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Sądu Najwyższego, ze względu na charakter emerytury w obniżonym wieku emerytalnym przepisy rozporządzenia należy przy tym wyklądać ściśle (por. uzasadnienie uchwały z dnia 29 września 2005 r., II UZP 10/05, OSNP 2006 nr 1-2, poz. 21). Postulat ścisłej wykładni dotyczy oczywiście z tego samego powodu także art. 184 ust. 1 ustawy emerytalnej. W związku z tym, po pierwsze - przewidziane w rozporządzeniu i art. 184 ust. 1 ustawy emerytalnej rozróżnienie między okresem składkowym i nieskładkowym (zatrudnienia) a okresem wykonywania pracy w szczególnych warunkach jako mające głęboki sens normatywny i społeczny, nie powinno być znoszone w drodze wykładni, po drugie - osoby ubiegające się o prawo do emerytury na podstawie powołanych przepisów są obowiązane wykazać, że praca w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze jest wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy (por. np. wyrok z dnia 15 grudnia 1997 r., II UKN 417/97, OSNAPIUS 1998 nr 21, poz. 638, zgodnie z którym „nie korzysta z uprawnienia do emerytury przy niższym wieku emerytalnym pracownik, który nie udowodnił, że wykonywał pracę w szczególnych

warunkach i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku"). Taka kwalifikacja faktycznego niewykonywania pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze w okresie trwania zatrudnienia jest uzasadniona charakterem prawa do emerytury dla osób zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. Prawo to stanowi bowiem konsekwencję szybszej utraty zdolności do zarabkowania z uwagi na szczególne warunki lub szczególny charakter pracy (por. uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 stycznia 2000 r., K 18/99, OTK 2000 nr 1, poz. 1). Wymóg okresu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze powinien więc odnosić się do okresu faktycznego wykonywania takiej pracy, z pominięciem okresów wyłącznie formalnego pozostawania w zatrudnieniu, w których pracownik - zgodnie z treścią łączącego go z pracodawcą stosunku pracy - zajmuje stanowisko, z którym łączy się wykonywanie pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, lecz w rzeczywistości pracy tej nie wykonuje, a tym samym nie jest narażony na uciążliwość związaną z warunkami lub charakterem pracy.

Zdaniem Sądu Najwyższego, analogiczna sytuacja występuje w odniesieniu do pracownika młodocianego zatrudnionego na podstawie umowy w celu przygotowania zawodowego. Na zatrudnienie takiego pracownika składa się bowiem zarówno okres faktycznego wykonywania pracy, jak i okres jego szkolenia teoretycznego (zwykle związanego z nauką w szkole). Szkolenie teoretyczne nie wiąże się natomiast z narażeniem na działanie czynników szkodliwych, które co do zasady występują przy pracy na stanowiskach określonych w wykazie prac wykonywanych w warunkach szczególnych. Okresu przygotowania zawodowego nie można zatem zaliczyć do stażu pracy w szczególnych warunkach, wykonywanej na zasadach określonych w § 2 ust. 1 rozporządzenia RM z 1983 r. (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 24 kwietnia 2009 r., II UK 334/2008, OSNP 2010 nr 23-24, poz. 294; z dnia 20 stycznia 2011 r., II UK 169/2010, LEX nr 786387; z dnia 23 stycznia 2012 r., II UK 96/2011, LEX nr 1215433; z dnia 22 sierpnia 2012 r., I UK 130/2012, LEX nr 1265553 i z dnia 25 kwietnia 2017 r., II UK 176/16, LEX nr 2306372). Wprawdzie powołane wyroki zapadły w stanach faktycznych, w których zatrudnienie młodocianych było realizowane na podstawie przepisów ustawy z

dnia 2 lipca 1958 r. o nauce zawodu, przyuczaniu do określonej pracy i warunkach zatrudniania młodocianych w zakładach pracy oraz o wstępnym stażu pracy, jednakże wyrażone w nich poglądy prawne, w pełni akceptowane przez Sąd Najwyższy w obecnym składzie, z całą pewnością zachowują aktualność, skoro w okresie obowiązywania tej ustawy jej art. 13 ust. 3 również przewidywał, analogicznie jak art. 202 § 3 k.p., wliczenie do czasu pracy młodocianego czasu nauki w wymiarze wynikającym z obowiązującego programu zajęć szkolnych, bez względu na to, czy odbywała się ona w godzinach pracy.

Podsumowując ten wątek rozważań, Sąd Najwyższy stoi zatem na stanowisku, że okresu wykonywania pracy na podstawie umowy w celu przygotowania zawodowego, zawartej również pod rządami Kodeksu pracy, nie można zaliczyć do stażu pracy w szczególnych warunkach, wykonywanej na zasadach określonych w § 2 ust. 1 rozporządzenia RM z 1983 r.

Zaskarżony wyrok, co jednoznacznie wynika z jego uzasadnienia, uwzględnia przedstawioną wyżej wykładnię oraz przyjmuje ją za podstawę oceny prawnej ustalonego w sprawie stanu faktycznego. To powoduje, że nie narusza on powołanych w podstawie zaskarżenia przepisów prawa materialnego, w tym art. 198 k.p., zwłaszcza że przepis ten przewiduje jedynie, że pracodawca jest obowiązany zwolnić młodocianego od pracy na czas potrzebny do wzięcia udziału w zajęciach szkoleniowych w związku z doksztalcaniem się. Regulacja art. 198 k.p. nie pozostaje więc w jakimkolwiek związku z wynikającym z § 2 ust. 1 rozporządzenia RM z 1983 r. obowiązkiem wykazania, że praca w szczególnych warunkach, aby uzasadniać prawo do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym, musi być wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy.

Kierując się przedstawionymi motywami oraz opierając się na treści art. 398¹⁴ k.p.c., a w odniesieniu do kosztów postępowania kasacyjnego na podstawie art. 98 § 1 i 3 k.p.c. w związku z art. 99 k.p.c. oraz § 10 ust. 4 w związku z § 9 ust. 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych, Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji wyroku.

